

Toekomstbestendige onderzoeksfinanciering en strategische autonomie

Verslag dialoogbijeenkomst 30 oktober 2025

Op 30 oktober 2025 vond de eerste bijeenkomst plaats in de reeks *Wetenschap van de toekomst*, waarin het Rathenau Instituut samen met experts en bestuurders in gesprek gaat over de inrichting van een toekomstbestendig wetenschapssysteem. In deze eerste bijeenkomst stond de vraag centraal hoe de mix van instrumenten van publieke onderzoeksfinanciering in 2040 een wetenschapssysteem kan ondersteunen dat bijdraagt aan de strategische autonomie van Nederland.

De bijeenkomst bracht circa vijftien mensen samen die sleutelposities bekleden in en rondom het wetenschapssysteem. Doel was om gezamenlijk de consequenties te verkennen van strategische keuzes in de publieke onderzoeksfinanciering: welke aanpassingen zijn er nodig om in te spelen op ingrijpende veranderingen? De deelnemers werden uitgenodigd om te denken vanuit een beleidsprioriteit, in dit geval strategische autonomie, en vervolgens te verkennen welke balans tussen stabiliteit en responsiviteit in financiering daarbij past, en wat dat betekent voor de mix van financieringsinstrumenten. Ter ondersteuning van het gesprek had het Rathenau Instituut een startnotitie opgesteld.

De bijeenkomst vond plaats onder de Chatham House Rule: zowel deelnemers als het Rathenau Instituut zijn vrij om de ontvangen informatie uit de bijeenkomst te gebruiken, maar onthullen niet de identiteit of affiliatie van de deelnemers. Daarnaast werd expliciet benadrukt dat het gesprek bedoeld was als gezamenlijk leerproces, niet als debat, en dat deelnemers werden uitgenodigd voorbij hun organisatiebelang te denken.

1. Inspiratie uit een ander domein: cultuurfinanciering

Als startpunt van het gesprek gaven vertegenwoordigers uit de cultuursector ter inspiratie een presentatie over de publieke financiering van cultuur in Nederland. Zij deelden cultuursubsidies in volgens dezelfde begrippen van stabiliteit en responsiviteit. Rijkssubsidies aan culturele instellingen worden nu nog iedere vier jaar toegekend in het kader van de regeling Culturele Basisinfrastructuur (BIS); deze termijn wordt binnenkort naar alle waarschijnlijkheid verlengd naar acht jaar. Deze wijziging zorgt voor meer stabiliteit in het stelsel. Daarnaast brengen zes disciplinair georganiseerde publieke cultuurfondsen responsiviteit in het stelsel omdat de fondsen variabele financieringsduren hanteren en ook losse producties en projecten subsidiëren.

Bij de beoordeling van fondsaanvragen wordt niet alleen gestuurd op artistiek inhoudelijke kwaliteit, maar ook op -door de politiek bepaalde- andere beleidsdoelen zoals maatschappelijke betekenis, toegankelijkheid, bedrijfsmatige gezondheid en geografische spreiding. Bij de beoordeling van deze aspecten hanteert de Nederlandse

overheid het Thorbecke-principe, dat dicteert dat de overheid zich van een oordeel over kunst dient te onthouden. De beoordeling van fondsaanvragen is daarom overgedragen aan expert reviews, en verloopt via de Raad voor Cultuur (voor de BIS) en de publieke cultuurfondsen.

2. Strategische autonomie

In het tweede deel van de bijeenkomst werd de definitie gegeven van strategische autonomie volgens het ministerie van Economische Zaken en Klimaat (2022): *strategische autonomie is het vermogen van een land om als mondiale speler, eventueel in samenwerking met anderen, op basis van eigen inzichten en keuzes haar publieke belangen te borgen en weerbaar te zijn*. Deelnemers bespraken vervolgens in duo's welke implicaties meer nadruk op strategische autonomie kan hebben voor het wetenschapssysteem.

Uit deze gesprekjes, en uit de plenaire reflectie later in de bijeenkomst, bleek dat het bevorderen van de strategische autonomie van Nederland op verschillende manieren kan worden aangevlogen. Zo kan men ervoor kiezen om gericht te investeren in kennisdomeinen die cruciaal zijn voor weerbaarheid en onafhankelijkheid. Deelnemers noemden relevante maatschappelijke domeinen waarin Nederland nu te afhankelijk is van buitenlandse kennis of productie, en benadrukten dat het versterken van de eigen (interdisciplinaire) kennisbasis in zulke gebieden essentieel is. Andere deelnemers wezen erop dat strategische autonomie niet alleen gaat over zelfvoorzienendheid, maar ook over het kunnen inzetten van eigen kennis als strategisch ruilmiddel. Nederland zou in een aantal kerngebieden zó excellent moeten zijn dat andere landen van ons afhankelijk zijn. Denk bijvoorbeeld aan halfgeleiders of andere hightech toepassingen.

3. Stabiliteit en responsiviteit van onderzoeksfinanciering

Het derde deel van de bijeenkomst richtte zich op de begrippen stabiliteit en responsiviteit in de publieke onderzoeksfinanciering, ter bevordering van de strategische autonomie van Nederland. Deelnemers werkten in twee subgroepen aan scenario's voor het jaar 2040. De ene groep ging uit van een stelsel waarin ongeveer 85% van de middelen langdurig vastligt en slechts 15% periodiek (elke 2 jaar) wordt herverdeeld (stabiel scenario). De andere groep dacht na over een responsiever systeem, waarin ongeveer 60% van de middelen elke twee jaar opnieuw wordt verdeeld en 30% van de middelen langdurig vastligt. In beide groepen werd gesproken over de kansen en risico's van deze benaderingen voor het bevorderen van strategische autonomie.

In het stabiele scenario benadrukten deelnemers dat langdurige zekerheid bijdraagt aan continuïteit, lagere administratieve lasten en een stevige basis voor internationale samenwerking. Stabiliteit biedt bovendien ruimte voor kennisinstellingen en onderzoekers om verantwoordelijkheid te nemen voor ontwikkeling van een stevige kennisbasis en voor het behoud van cruciale infrastructuren. Ook is een voordeel van

stabiele onderzoeksfinanciering dat het minder wordt beïnvloedt door de (politieke) waan van de dag. Daartegenover staan risico's: te weinig concurrentie kan wetenschappelijke excellentie beperken, voortbestaan van achterhaalde onderzoekslijnen, en de mogelijkheid dat bepaalde groepen structureel buiten de boot vallen.

In het responsieve scenario zagen deelnemers juist kansen voor dynamiek en legitimiteit. Responsieve financiering kan nieuwe initiatieven aanjagen en maakt het mogelijk om regelmatig te reageren op maatschappelijke ontwikkelingen. Dit kan het vertrouwen van burgers in het wetenschapssysteem versterken doordat de focus van onderzoek op maatschappelijke problemen zichtbaarder wordt. Dit draagt bij aan de strategische autonomie omdat draagvlak voor wetenschap cruciaal is voor een veerkrachtige samenleving. Tegelijkertijd benoemden deelnemers ook risico's: te frequente herverdeling kan de continuïteit van onderzoeksinfrastructuur ondermijnen, die daardoor mogelijk in de knel komt. Als deze niet op orde is ontstaat afhankelijk van bijvoorbeeld de VS, wat de Nederlandse strategische autonomie ondermijnt. Internationale samenwerking wordt ook bemoeilijkt door een gebrek aan stabiliteit en er ontstaat onzekerheid bij onderzoekers over hun loopbaanperspectieven in Nederland. Dit kan leiden tot een braindrain. Bovendien bestaat het gevaar dat te veel bijsturing leidt tot kortetermijnbeleid en verminderde voorspelbaarheid, wat juist haaks kan staan op de eisen van strategische autonomie.

4. Draaien aan de beleidsknoppen

Het vierde onderdeel van de bijeenkomst ging in op de instrumentele vertaling van deze afwegingen. De deelnemers werden gevraagd stickers te plaatsen op twee assen: *projectfinanciering versus institutionele financiering* en *ongebonden versus vraaggestuurde financiering*, en zodoende de verdeling van middelen over deze assen te visualiseren. De rode stickers gaven hun beeld van de huidige situatie (2025) weer, de blauwe stickers hun gewenste verdeling in 2040 als het beleid primair gericht zou zijn op het versterken van strategische autonomie. Zo ontstond een beeld hoe de huidige financiële verdeling zou moeten veranderen in 2040. Tijdens de toelichting op de geplaatste stickers werd duidelijk dat de meningen over de gewenste verschuivingen verschilden, maar dat er ook overeenkomsten waren.

4.1 Een grotere rol voor programmatische financiering

De eerste as voor de oefening was die van project- en institutionele financiering. Met het ene uiterste, 100% projectfinanciering, wordt de financiering bedoeld van kleine losse projecten die in competitie wordt verkregen. Het andere uiterste, 100% institutionele financiering, gaat om basisfinanciering voor HO-instellingen en publieke onderzoeksorganisaties. In het midden gaat het om financiering van grote programma's waarbinnen meerdere projecten gefinancierd worden, zoals Nationaal Groeifonds programma's, het Zwaartekrachtprogramma of *cascade funding*.

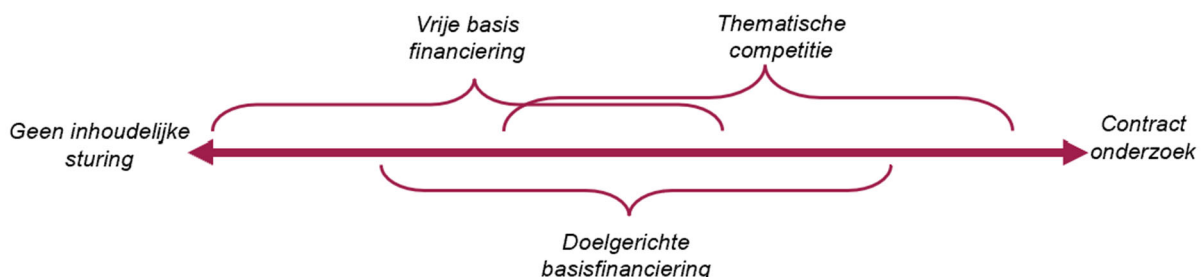

Deelnemers zagen in de huidige situatie een relatief sterke nadruk op institutionele financiering. Deze nadruk bleef grotendeels overeind in de toekomstvisies: een solide institutionele basis werd breed beschouwd als noodzakelijk om infrastructuur en kennisontwikkeling duurzaam te borgen. Hoewel de voorgestelde verschuiving subtiel was, kwam naar voren dat deelnemers vaak van mening zijn dat de toekomst vraagt om een grotere rol voor programmatische financiering ten koste van financiering van de uitersten. Dit combineert de voordelen van stabiliteit en responsiviteit. Niet te veel onzekerheid en competitie maar wel genoeg sturing voor relevante ontwikkelingen rondom strategische autonomie. Een kanttekening die deelnemers hierbij plaatsten, was dat de programma's dan niet te groot van omvang zouden moeten zijn – de vele miljarden in het GroeiFonds leidden tot logge programma's die niet goed te sturen zijn.

Een evenwichtige mix van instrumenten is dus essentieel. Te veel nadruk op het ene of het andere uiterste, volledig projectmatig of volledig institutioneel, zou het systeem juist minder responsief dan wel stabiel maken. Programmatische financiering kan een manier zijn om die balans te vinden: het biedt richting en schaal, maar laat ook ruimte voor vernieuwing en samenwerking binnen een stabiel kader.

4.2 Duidelijke doelen, met vrijheid voor onderzoekers

De tweede as in de oefening liep van geen inhoudelijke sturing tot contractonderzoek. Aan de ongebonden kant staan instrumenten als de Vernieuwingsimpuls en de sectorplannen, waarin onderzoekers zelf thema's bepalen. Meer richting het midden liggen vormen van vrije en doelgerichte basisfinanciering, zoals de eerste geldstroom van universiteiten of de structurele middelen voor instellingen als KNAW-I, NWO-I, CBS en RIVM. Aan de meer vraaggestuurde kant bevinden zich thematische programma's als de Nationale Wetenschapsagenda (NWA) en het Kennis- en Innovatieconvenant (KIC), en op het uiterste punt het contractonderzoek in opdracht van ministeries.

In de toelichting op hun keuzes bleek dat deelnemers meer verschillende ideeën hadden over deze as dan bij de eerste oefening, maar dat er eveneens een duidelijke voorkeur bestond voor balans en nuance. De meeste deelnemers vonden dat er, ter bevordering van de strategische autonomie van Nederland, in 2040 iets meer nadruk op

vraaggestuurde financiering mag liggen dan nu het geval is, maar dat de verschuiving niet te drastisch moet zijn. Strategische autonomie vraagt volgens velen niet om meer competitie, maar juist om doelgerichte financiering met een zekere mate van stabiliteit.

In de discussie kwam naar voren dat het huidige systeem op onderdelen goed functioneert, maar dat er ruimte is voor verbetering. Sommigen pleitten voor iets minder directe inhoudelijke sturing en meer zelfsturend vermogen bij kennisinstellingen, terwijl anderen benadrukten dat er wél duidelijke doelen moeten worden gesteld om bepaald onderzoek uit te lokken. De uitdaging ligt volgens de groep vooral in het vinden van het juiste niveau van sturing: beleid moet richting geven aan *wat* er wordt nagestreefd, maar onderzoekers moeten genoeg vrijheid behouden om te bepalen *hoe* dat gebeurt.

Een punt dat buiten de opzet van de oefening viel maar in de discussie terugkwam, betrof de wijze van verdeling van middelen. Enkele deelnemers stelden dat het huidige stelsel te veel nadruk legt op competitie, en dat meer nadruk op samenwerking en verbeterde governance wenselijk zou zijn.

5. Reflectie: accentverschuiving richting programmatisch financieren

In de afsluitende reflectieronde blikten deelnemers terug op de belangrijkste inzichten uit de bijeenkomst. Op formulieren gaven zij aan welke nieuwe inzichten zij hadden opgedaan, en in hoeverre de gehanteerde redeneerlijn ook toepasbaar is op andere beleidsprioriteiten van onderzoeksfinanciering. De reacties lieten een herkenbaar patroon zien: het gesprek hielp om bestaande overtuigingen te bevragen en de relatie tussen beleidssturing en academische vrijheid scherper te formuleren. Ook hielp de bijeenkomst volgens deelnemers om verschillende talen die deelnemers spraken te overbruggen en definities aan te scherpen.

Over het algemeen was de tendens om meer te denken in accentverschuivingen dan het radicaal hervormen van het huidige financieringsbestel. Uit de gezamenlijke terugblik ontstond een gedachtegang die de verschillende onderdelen van de bijeenkomst met elkaar verbindt. Strategische autonomie veronderstelt dat Nederland kan beschikken over een sterke en duurzame kennisbasis om niet afhankelijk te zijn, en tegelijk in staat blijft om snel te reageren op geopolitieke, maatschappelijke en technologische ontwikkelingen. Dat vraagt om een financieringsstelsel dat stabiliteit en responsiviteit verenigt. Stabiliteit vormt de voorwaarde om te investeren in infrastructuur, talent en langlopende onderzoeksprogramma's; responsiviteit zorgt ervoor dat het systeem kan inspelen op nieuwe prioriteiten en zich aanpast aan veranderende omstandigheden.

Een sterkere nadruk in 2040 op meer programmatische financieringsvormen zou de voordelen van beide aspecten van onderzoeksfinanciering, stabiliteit en responsiviteit, kunnen verwezenlijken. Een argument hiervoor is dat deze vorm van financiering zowel richting als samenhang biedt. Dezelfde gedachte kwam naar voren bij de mate van ongebonden en vraaggestuurde financiering: publieke middelen zouden meer kunnen worden ingezet voor doelgerichte kennisontwikkeling, zonder de vrijheid van onderzoekers al te veel te beperken.